

HANNE GULDBERG MIKKELSEN & INGELISE KAHL

Pest over Danmark

G Y L D E N D A L

Boccacio: Dekameron. Pesten i Firenze

Giovanni Boccacio (1313-75): DEKAMERON. Forfattet omkring 1348-53. Boccacio var italiensk digter/forfatter og Dekameron et af hans mest berømte værker. Det er en samling på ti historier, der fortælles af ti mennesker, som er flygtet fra pesten i Firenze til et slot på landet. (Uddrag af fortalen, J.V. Lind oversættelse, efter H. Jensen: Den sorte Død, Gyldendal 1987).

"Jeg må fortælle, at trettenhundreogotteogfyre efter Guds søns fødsel, blev den gode stad Firenze, den skønneste by i hele Italien, ramt af den dødbringende sot, som Guds retfærdige vrede havde sendt over os dødelige til vor forbedring på grund af himmellegemernes bevægelser og vore egne misgerninger. Den var udbrudt nogle år tidligere i de østlige egne, som den havde berøvet en utrolig mængde af deres beboere, og derfra havde den uden hvile spredt sig fra sted til sted, til den også omfattede Vesten med død og undergang.

Mod den formåede menneskelig kløgt og forudseenhed intet, og det var forgæves, at vor by blev rensset for megen urenlighed af dertil ansatte øvrigheds personer, eller at enhver syg nægtedes adgang til den, og mange gode råd blev givet til sygdommens bekæmpelse. Heller ikke ydmyge bønner eller talrige processionser af andægtige var til nogen gavn, og omkring begyndelsen af foråret i det omtalte år begyndte den rædselsfulde sot på ufattelig måde at vise sine smertebringende tegn. Dog bebudedes den uundgåelige død ikke som i orienten ved næseblødninger, men der

opstod ved sygdommens begyndelse svulster i lysken eller i armhulen hos både mænd og kvinder, hvoraf nogle nåede en størrelse som et almindeligt æble eller æg og af almuen fik navnet pestbylder. I løbet af kort tid begyndte de dødbringende bylder også at vise sig på alle andre dele af legemet og samtidig hermed ændrede sygdommen karakter og viste sig også hos mange som sorte eller gustne pletter på arme eller lår eller en hvilken som helst anden del af legemet; men også disse bebudede som pestbyldeerne umiskendeligt den påfølgende død.

Hverken læger eller medicin syntes til nogen nytte overfor soten; om det nu lå i dennes natur eller i uvidenheden hos de praktiserende, hvis antal var vokset uhyre, da mænd og kvinder uden den fjerneste indsigt i videnskaben havde sluttet sig til de virkelig uddannede læger, nok er det, at man ikke forstod grunden til dens opståen og følgelig ikke kunne vælge de rette midler imod den, så kun få kom sig, og næsten alle døde, omtrent tre dage efter tegnes indtræden, som oftest uden feber eller andre komplikationer.

Sygdommens kraft var så meget større, som den ved personlig omgang sprang over fra syge til sunde, som illden gør det, når tørre eller fedtede sager anbringes for tæt ved den, og ikke blot samtale og berøring med de syge bragte de raske sygdom og død, men blot det at røre ved klæder eller andet, som den syge havde berørt, kunne påføre den berørende sygdommen. Hvad jeg nu vil sige lyder utroligt, og hvis jeg ikke havde set det med egne øjne, ville jeg ikke have haft det fra aldrig så troværdig en kilde. Det var nemlig ikke nok med,

at sygdommen bredte sig fra mand til mand, men hvad mere var, også andre levende væsener end mennesker blev ikke blot smittet, men endogså dræbt af den ved at berøre en døds efterladenskaber. Således så jeg en dag med mine egne øjne, hvordan to svin med tænder og tryne rodede i nogle laser, der havde tilhørt en pestsyg stodder og var blevet kastet ud på gaden, og inden længe faldt de døde om på laserne under trækninger, som om de havde fået gift.

Af disse og lignende eller endnu vægtigere grunde opstod der hos dem, der blev i live, forskellige frygtelige ideer, der næsten alle tilskyndede folk til grusomt at lade de syge i stikken, da enhver troede på den måde at kunne redde sit eget skind. Således mente nogle, at en mådeholden levevis fjernt fra al overdådighed hjalp meget til at undgå enhver kalamitet, og derfor sluttede de sig sammen i grupper, der levede for sig selv, idet de i fællesskab lukkede sig inde i huse, hvor der ingen syge fandtes. Her levede de mådeholdent af yppigt tillavede retter og kostelige vine uden at hengive sig til nogen art af udskejelser og uden at tale med andre, der kunne bringe dem bud udefra om sot og syge, mens de fordrev tiden med musik og andre adspredelser. Andre hævdede tværtimod, at det sikreste værn mod et så stort onde var sang og bægerklang og tilfredsstillelsen af alle lyster samt latter og spot over alt, hvad der skete; derfor tumlede de nat og dag fra værtshus til værtshus og drak uden mål og måde, helst dog i andres huse, hvor de hørte noget, der trak dem til. Dette lod sig gøre så meget lettere, som næsten enhver havde opgivet håbet om at blive i live, og lod hånt om sig og sit, så de fleste af husene var blevet fælles

eje og benyttedes af fremmede, som om de var deres hjem.

Til al denne elendighed kom også, at de menneskelige og guddommelige loves ærværdige myndighed var gået fuldstændig i forfald, da deres embedsmænd og udøvere som alle andre var døde, syge eller berøvede deres underordnede, så de ikke kunne røgte deres embede, og det stod enhver frit for at gøre og lade, som han ville. Desuden var der en tredje gruppe, der havde valgt en mellemvej mellem de to foregående ved at undlade at knibe på føden som de første og ved at holde større måde med drik og andre udskejelser end de sidste, så de uden overdrivelse nød livets goder og gik frit omkring med blomster, duftende urter eller stærke krydderier i hånden, hvilke de ofte førte op til næsen, da de mente, at disse lugte styrkede hjernen. Derfor var luften overalt tung og svanger med stanken af lig, sygdom og lægemidler.

Atter andre mente i deres grumhed, at der intet bedre lægemiddel fandtes mod soten end at flygte for den, og drevet af denne indskydelse forlod mange mænd og kvinder, uden at bekymre sig om andet end sig selv, deres egen by og deres huse, såvel som slægt og ejendom og søgte andetsteds hen, ret som om Guds retfærdige vrede ikke kunne følge dem der, men blot havde til hensigt at ramme dem, der var indenfor byens mure, og hvis sidste time de mente, var kommet.

Af alle disse så forskelligt tænkende mennesker døde ikke alle, men heller ikke alle undslap, og mange af dem, der blev syge, havde, mens de var raske, afgivet et eksempel for andre, der nu roligt lod dem i stikken, så de sygnede hen i ensomhed.

Og det var ikke nok med, at den ene borger ikke ænsede den anden, og at nabo ikke bekymrede sig om nabo, og slægtinge kun sjældent og da på lang afstand talte med hinanden; men så stor var den forfærdelse, der ved denne hjem søgelse havde fyldt menneskenes bryst, at broder lod broder i stikken, onklen sin nevø, søsteren sin broder og hyppigt også konen sin mand, ja, hvad der var endnu værre, og næsten utroligt, selv fædre og mødre anså ikke deres egne børn for værdige til deres pleje, som om de intet havde at gøre med dem.

Følgelig var den uoverskuelige mængde af de mænd og kvinder, der blev syge, udelukkende henvist til barmhjertigheden hos deres venner, og dem var der ikke mange af, eller til griskheden hos tjenestefolk, der for ublu betaling blev hos dem i ikke særligt stort tal, og da disse var simple mennesker, som ikke var vant til den slags tjenester, kunne de ikke gøre meget andet end række de syge, hvad de bad om, eller se til, når de døde. Mange af dem mistede iøvrigt både liv og løn under deres tjeneste.

Da de syge således så sig forladt af naboer, slægtinge og venner, og kun en fåtallig betjening stod til rådighed, opkom der en hidtil uhørt skik, nemlig at selv den yndigste og skønneste adelsdame ikke undså sig ved i nødsfald at blotte en hvilken som helst del af sit legeme for mænd, hun havde i sin tjeneste, ganske uanset disses alder, fuldkommen som om de kunne have været kvinder, og dette kunne, hvis de kom sig, gøre dem mindre lydthøre overfor anstændighedens krav i den tid, der fulgte.

På grund af den overvældende mængde døde opstod der hos de efterlevende også andre skikke, der var i stærk modstrid med tidligere tiders brug. Det havde

således været skik, og er det da også nu, at naboersker og kvindelige slægtinge kom sammen i den afdødes hus for at begræde ham sammen med de kvinder, der havde stået ham nærmest, og på samme måde havde hans naboer og mange andre borgere samlet sig med hans nærmeste frænder foran huset, hvor også gejstlige personer indfandt sig, alt efter den afdødes rang. Herfra var han så under sørgesange og i lyset af voks-kærter på sine ligemænds skuldrer blevet båret til den kirke, han havde udset sig. Sådanne skikke ophørte imidlertid helt eller delvis, samtidig med at sygdommens grumhed voksede, og andre hidtil ukendte trådte i deres sted; thi ikke blot døde folk uden at have mange kvinder omkring sig, men få havde overhovedet noget vidne til deres død. Derfor erstattedes klager fra slægt og venner med spøg og latter og løsslupne fester, hvori også kvinderne havde lært at deltage, efter at de for deres sundheds skyld havde aflagt deres køns fromme sindelag.

Få var de lig, der blev ledsaget til kirken af mere end ti, tolv naboer, og det var ikke længere højtstående og ansete borgere, der bar båren, men en slags ligbærere af ringe stand, der lod sig kalde pestdragere og i huj og hast bragte den døde til den nærmest liggende kirke under førerskab af fire, seks gejstlige med få eller til tider slet ingen lys. Ved pestdragernes hjælp anbragte de gejstlige så uden større højtideligheder den døde i den første den bedste ledige grav, de kunne finde. Med de laveste lag af befolkningen og måske også til dels mellemklasserne stod det imidlertid meget værre til. De holdt sig nemlig hjemme i husene sammen med deres naboer, enten det nu var på grund af håb eller fattigdom, og blev dagligt syge i tusindvis,

og blottet for hjælp som de var, døde så godt som alle.

Mange af dem kreperede på offentlig gade, både ved dag og ved nat, og dem, der døde i husene, blev først bemærket af naboerne ved stanken af deres lig. I så fald plejede naboerne ved stanken af deres lig, mere af frygt for smitte fra ligene end af kristenkærlighed, enten selv, eller ved pestdragernes hjælp, når de da kunne få fat på disse, at slæbe de døde ud af husene og anbringe dem foran dørene, hvor de forbigående da kunne se dem i stor mængde næste morgen, enten på bårer eller ganske simple brædder. Det skete ikke sjældent, at der på en enkelt bære var to eller tre lig, og tit lå konen ved siden af sin mand, broder ved broder, eller fader og søn sammen. Hundreder af gange trængte ligbærere med tre eller fire bårer sig ind bag ved to præster, der med deres kors gik foran en enkelt, og i stedet for ét lig, således forefandt en seks, otte eller tit endnu flere. Til sidst kom det så vidt, at et menneskes død ikke gjorde større indtryk end en geds gør nutildags, og ulykens omfang lærte således menigmand at betragte med ro, hvad end ikke den vise kan lære at forsone sig med under almindelige forhold.

Den indviede jord slog ikke længere til for alle dem, der næsten hver dag bragtes til kirkerne, især da ikke hvis man efter gammel skik ville give hvert lig sin grav, og derfor erstattede man kirkegårdene, der overalt var overfyldte, med uhyre gruber, hvor man nedstuede ligene lagvis som vareballer i en skibslast med et tyndt lag jord mellem lagene, indtil man havde nået randen af gruben.

Så stor var himlens og måske også menneskenes grumhed, at der mellem

marts og den følgende juli sikkert døde over hundrede tusinde menneskelige væsener indenfor byen Firences mure, skønt man før pestens udbrud ikke havde vidst, at der fandtes så mange indbyggere. Hvor mange store paladser, skønne huse og adelige boliger, der indtil da havde vrimlet med tjernerskab og herrer og fruer, var nu ikke blottet for alt, selv den ringeste tjener? Hvor mange berømmelige slægter, udstrakte arvegodser, vidt omtalte rigdomme så man nu ikke uden retmæssig arving? Hvor mange modige mænd, fagre kvinder og yndefulde ynglinge, som selv Galenus, Hippokrates, ja, endogså Æskulap ville have erklæret for sundheden selv, indtog ikke deres morgenmåltid med slægtninge, venner og fæller for samme aften at sidde til bords med deres forfædre i den anden verden?"

TEKST 2

Guy de Chauliac

Hoflæge for paverne i Avignon. Guy de Chauliac oplevede selv tre udbrud af pest. Han beskriver symptomer og forløb i 'Chirurgia Magna' fra starten af 1360'erne:

"Pesten begyndte hos os i januar og varede syv måneder. Den havde to faser. Den første varede to måneder med feber og blodspyt. Ofrene døde indenfor tre dage.

Anden fase varede resten af perioden ud og patienter havde også her feber hele tiden. Dertil kom bylder (apostema). Og karbunkler (anthracitis) slog ud i deres ekstremiteter, nemlig armhulen og lysken. Disse patienter døde indenfor fem dage.

Sygdommen var ekstremt smitsom, særligt når der var blodspyt. Så den ene smittede den anden, ikke bare ved at være tæt på hinanden, men bare ved at udveksle blikke. Som en konsekvens døde mennesker uden hjælp og blev begravet uden præster..."

TEKST 3

Jøderne og pesten

I-III er uddrag fra Strasbourg historikeren Jacob von Königshofens (1346-1420) krønike. I denne krønike findes en del materiale, som Königshofen har taget fra den ældre F. Closener, der levede på tidspunktet for den første pestepidemi.

IV er en gravindskrift fra 1340'erne. Oversat fra engelsk af Hanne Guldberg Mikkelsen fra ORB Internet Medieval Sourcebook (<http://www.fordham.edu/halsall/sbook.html>)

V Endelig en tolkning og perspektivering af jødeforfølgelserne af Alexandra Pilegaard Lind "De giftige jøder" i 1066, Tidsskrift for Historie, årg. 34, nr. 2/3 2002.

I
"I året 1349 fandt den største epidemi nogensinde sted. Døden gik fra den ene ende af jordkloden til den anden, på begge side af havet. Og der var flere dødsfald blandt hedningene (muslimerne) end blandt de kristne. I nogle lande uddøde hele befolkningen, ingen var tilbage. Skibe, fuldt lastede med varer, blev fundet, drivende om for vind og vejr. Besætningen var død, ingen stod ved roret.

Marseilles' biskop døde og præsterne og munkene og mere end halvdelen af

befolkningen med dem. I andre kongeriger og byer forsvandt der så mange, at det ville være uhyggeligt overhovedet at berette om det. Paven i Avignon indstillede alt arbejde, låste sig inde i et værelse, tillod ingen at nærme sig. Foran sig, hvor han sad, havde han et ildsted, der brændte hele tiden. Og alt hvad de vise professorer og læger kunne sige om denne sygdoms oprindelse var, at det var Guds vilje.

... epidemien kom også til Strasbourg i sommeren i ovennævnte år, og det anslås, at omkring 16.000 mennesker døde.

Jøderne over hele verden blev angrebet og beskyldt for at stå bag denne plage. Man sagde, de havde puttet gift i vandet og brøndene... det blev de beskyldt for. Og af den grund blev jøder brændt, fra Middelhavet og op i Tyskland. Men ikke i Avignon, hvor Paven beskyttede dem".

II

"I Bern og Zofingen torturerede man en del jøder. De tilstod at have forgiftet mange brønde, og giften blev fundet i brøndene. Derpå brændte de jøderne i mange byer, og skrev herom til Strasbourg, Freiburg og Basel, for at også de skulle brænde deres jøder. Men lederne i disse tre byer... mente ikke, der skulle gøres noget ved jøderne. Så i Basel marcherede borgerne til rådhuset og tvang her byrådet til at aflægge ed på, at de ville brænde jøderne og ikke tillade nogen jøde at komme ind i byen de næste 200 år.

Så blev jøderne arresteret alle disse steder og en konference sammenkaldt i Benfeld Alsace den 8. februar 1349. Biskoppen af Strasbourg, alle lensherreerne i Alsace og repæsentanter fra de tre ovennævnte byer kom til stede.

Udsendingene fra Strasbourg blev spurgt, hvad de ville gøre med deres jøder. De svarede og sagde, de ikke vidste af, de havde gjort noget ondt. Så spurgte de strasburgerne, hvorfor de havde lukket deres brønde og sat spandene væk, og der rejste sig en højlydt protest og råb mod borgerne fra Strasbourg. Så endelig indvilligede biskoppen og fyrsterne og de kejserlige byer i at skaffe sig af med jøderne. Resultatet var, at de blev brændt i mange byer, og der, hvor de blev drevet ud, blev de fanget af bønderne og stukket til døde eller druknet..."

Byrådet i Strasbourg, der havde villet redde jøderne, blev snart efter afsat. Det nye råd arresterede jøderne om fredagen den 13. februar.

III

"Om lørdagen – på Skt. Valentins dag – brændte de jøderne på en træplatform midt på deres kirkegård. Der var omkring 2000 af dem. De, som ønskede at blive døbt, blev skånet.... Mange mindre børn blev taget ud af flammerne og døbt imod deres fædres og mødres vilje. Og alt det, man skyldte jøderne (af penge), blev der slået en streg over, og jøderne måtte udlevere alle deres pant og gældsbreve, mens rådet tog de kontanter, jøderne besad, og delte dem mellem folkene. Så penge var det, der slog jøderne ihjel. Hvis de havde været fattige, og hvis lensherrerne ikke havde stået i gæld til dem, var de ikke blevet brændt.

Efter, at rigdommen blev delt mellem håndværkerne, var der nogle af disse, der gav deres andel til katedralen eller til kirken, alt efter som deres præster rådede dem.

Således blev jøderne brændt i Strasbourg, og samme år i alle byerne langs Rhinen, både de frie og de kejserlige og byer under fyrsterne. Nogle steder blev jøderne stillet for en domstol, andre steder fik de ingen retssag. I nogle byer satte jøderne selv ild til deres huse og kremerede således sig selv".

IV

Gravskrift over Asher aben Turiel, Toledo, Spanien, 1349

"Denne sten er et minde
så at en senere generation vil vide
at under den ligger en vidunderlig
spire,
et elsket barn.
Perfekt i sin viden,
Bibel forsker,
En, der læste Mishna og Gemara (rab-
binske skrifter).
Han havde lært fra sin far
Hvad hans far havde fra sine lærere:
Guds forestillinger og love.
Selvom han kun var 15 år,
var han som en 80-årig i viden.
Mere kær end nogen andre sønner:
Asher – gid han må være i Paradis -
Søn af Joseph ben Turiel – må Gud trø-
ste ham,
Han døde af pesten, i måneden Tam-
muz, i året 109 (jødisk kalender: juni
eller juli 1349).
Få dage før sin død
Fik han sit eget hjem;
Men i forgårs nat forvandlede bru-
dens og gommens glade stemmer
Til jammer
Hans fader sidder tilbage, fuld af
smerte.
Må himlens Gud skænke ham trøst
Og sende ham et nyt barn,
Der kan give ham sin sjæl tilbage."

"Når et samfund står overfor en så stor katastrofe som pesten, er det ikke unormalt, at man søger mod et samlingspunkt i det omgivende samfund for enten at søge trøst eller hjælp. Ethvert samfund har derfor nogle sociale ventiler i form af allerede etablerede instanser. På detailplanet kan disse i middelalderen forstås som fx gudstjenester og en velfungerende statsmagt. Når disse sociale ventiler ikke fungerer, så man ofte, at der hurtigt kunne opstå et spontant udbrud mod en samfundsgruppe, der i forvejen var gjort til syndebug.

En syndebug opstår som regel i forlængelse af et allerede etableret fjendebillede. Der er ofte tale om en person eller en gruppe, der i forvejen er i en svag social position – i forbindelse med Den sorte Død var det således de "giftige jøder", der stod for skud. I middelalderen fandt disse spændinger nemlig ofte sted i det religiøse felt. Skellet mellem majoritet og minoritet var i middelalderen som hovedregel religionen, hvorfra der skabtes en yderligere afgrænsning i form af mere eller mindre usynlige grænser. Hvordan eller hvorvidt disse spændinger kom til udtryk, var først og fremmest afhængigt af de kulturelle og sociale spilleregler i det givne samfund, og udslagene var derfor ikke ens overalt...

Om årsager til jødepogromerne:

Jøderne i Basel blev ofret i et spil om magt, hvortil giftspretningsrygtet var en kærkommen anledning og begrundelse.... Den stærke samfundsmagt (i

Tyskland), der skulle have fungeret som en ventil eller støtte, var stærkt svækket. Årsagerne til den store udbredelse af pogromerne i det tyske Rige skal altså findes i en manglende politisk stabilitet og konsensus. Jøderne blev fanget i en kontekst, hvor de politiske spændinger overtog pladsen fra selve udgangspunktet – rygtet om giftspredning - og de blev ofret i et spil om magt og konsensus...

(I en pavelig bulle fra 1354) står at læse, at jøderne blev forfulgt, fordi deres synder mentes at kunne fremkalde pest, og dette forhold synes at have grobund i de kristnes allerede eksisterende opfattelse af jøderne som ansvarlige for Jesu død... Omtalen i kirkerne af jøderne som Jesu mordere må have haft en dyb indvirkning på tilhørerne. Mange kristne fik indpodet den opfattelse, at jøderne bar skylden for Jesu død, og derfra var der ikke langt til at antage, at mord på jøder var en sikker vej til Himlen".

TEKST 4

Valdemar IV, forordning

Kong Valdemar IV "Atterdag" indkaldte i højsommeren 1354 til Danehof i Nyborg, hvor han udstedte denne forordning

Her fra: www.scholiast.org/history/pesten-i-danmark/index.html:

"I Herrens navn, amen.

Vi, Valdemar, af Guds Nåde de Danskes og Venders konge, har på de Danskes almindelige råds møde, kaldet danehof, som blev holdt i Nyborg i det Herrens år 1354 i ugen efter St. Hans dag, med råd og samtykke af hertugen

af Slesvig og de ærværdige fædre og herrer biskopper, nemlig Niels af Odense, Peder af Ribe, Peder af Viborg, Henrik af Roskilde og Povl af Århus, Klaus Limbæk, vor drost, Palle Jensen, vor marsk, og de øvrige råder og vore bedste mænd fastsat alle nedenauførte artikler, som skal overholdes ubrydeligt.

Fremdeles eftergiver vi nådigt efter anmodning og råd af samme herrer biskopper og vore mænd alle lovovertrædelser, der medfører straf på liv og lemmer, og som er begået indtil denne dag, på grund af den ualmindelig store befolkningsmangel i Danmarks rige, og på grund af mange andre brøst og farer, der tynger dette rige. Dog således, at enhver skal bøde til hver enkelt skadelidt i overensstemmelse med det lands lov, i hvilket lovovertrædelser er blevet begået..."

TEKST 5

Christiern Morsing: En liden bog om pest

(Uddrag) her fra "Pest over Europa" ved A.-E. Brade, Medicinsk historisk Museums Skrifter, 1999, s. 14-16.

Christiern Thorkeæsen Morsing (ca. 1485-1560) havde studeret teologi, græsk, latin, jura og medicin. Sidste fag blev han professor i, og senere rektor ved København Universitet, hvor han underviste i medicin og matematik. Efter en større sygdomsepidemi i hovedstaden – muligvis pest - skrev Morsing denne pestbog. Den er den første af sin art på dansk; tidligere havde man haft biskop Knuds fra 1400-tallet, men den var på latin. Morsings pestbog udkom første gang i 1552, og blev senere genudgivet, blandt andet i 1619.

"Om pestens årsag eller begyndelse"

De, som er kloge eller erfarne i naturvidenskaberne, søger og finder noget nær alle sygdommes årsager. Alligevel er pest en så underlig og så giftig sygdom, at ingen altid klart ved, hvoraf den kommer. Mange andre sygdomme kommer af stor hede, stor kulde, stor væske eller stor tørhed, hvilket ikke kan siges om pest, fordi den undertiden kommer om vinteren, undertiden om sommeren, foråret eller efteråret. Men om pesten skal komme eller ej, ved alene Gud, som har skabt og styrer alting. Han har mange ris til at straffe sine ulydige børn med. Når pest kommer af Guds vrede, er der ingen bedre råd end at fly til Gud og bede om hjælp og trøst fra ham, således at han nådigt vil vende sin vrede fra os.

Dog er der ofte ret naturlige årsager til, at pest forekommer mere på et sted eller tid end på et andet: undertiden (kommer den) fra himlen, undertiden fra elementerne. Luften eller vejret bliver så forgiftet, at når et menneske trækker vejret, drager han den forgiftede luft ind til sit hjerte og bliver deraf forgiftet og befængt. Hippokrates skriver: Når mange mennesker samtidig får den samme sygdom, da er luften årsag hertil. Men når mange sygdomme fremkommer samtidigt, da er menneskenes mad, drikke og andet i livsførelsen årsag hertil. Derfor er det meget nyttigt at kende pestens naturlige årsager, og jeg vil her fortælle om nogle tegn, hvoraf man kan vide, om luften kan være forgiftet og pest bliver følgen deraf.

Nogle tegn hvoraf pest plejer at komme

Det første er, når årstiderne: vinter, forår, sommer og efterår ikke er, som de

plejer at være med kulde, varme, væde og tørke.

Det andet er, når der i oktober er mange stjernesked og ild, og der derefter kommer en kold sommer.

Det tredje er, når der om efteråret er megen blæst syd og vest.

Det fjerde er, når der om efteråret er mange dage med mørkt vejr, og det tilsyneladende skulle regne, men det regner dog ikke.

Det femte er, når det med søndenvind er koldt og ikke regner.

Det sjette er, når det er meget koldt om natten, men straks dagen derefter meget varmt.

Det syvende er, når der sker store og mange vejrforandringer i løbet af een dag.

Det ottende er, når solen skinner klart den ene dag, mens den næste dag er mørk, og dette sker ofte.

Det niende er, når der efter regn straks kommer varmt solskin, og der findes mange små frøer, som er grå på ryggen og som har mange farver under bugen.

Det tiende er, når der fødes mange fluer, myg, myrer og andre sådanne orme, som kommer af rådne ting.

Det elvte er, når der er stor sult, og menneskene spiser ting, som ikke er gode for deres natur.

Ligeledes findes der mange andre årsager som fx stort mandefald og krig, stor svinedød eller andre onder: rådden kål, rådden hør og hamp og andre ting, som giver ond luft fra sig.

Ligeledes, fordi alle ting, som stammer fra elementerne, har deres tilstedeværelse og natur fra de himmelske ting: sol, måne og andre stjerner, så er det troligt, at de samme himmelske ting også ofte er årsag til pest. Derfor skriver

de, som er erfarne i de himmelske sager, at solens og månens formørkelser ofte er årsag til pest.

Ligeledes, når Saturn og Mars sammen kommer i Jomfruens eller Tvillingernes tegn.

Der er også mange andre årsager, af hvilke det her vil være for langt at skrive om. Derfor: Når mange af disse tegn ses, da skal man frygte, at pest snart vil komme, og skikke sig således derimod, at pesten ikke skal få magten over én. Og sker det, at man bliver smittet: da står han til hurtig at kunne hjælpes:

Vi ser, at mange ting brænder straks, når de kastes på ilden, mens andre ligger længe, før de begynder at brænde, og nogle brænder aldrig, hvor længe de end ligger i ilden. Således er det også med menneskene: de har forskellig konstitution og natur. Nogle har megen væske i sig, andre er meget tørre, kolde eller varme. Der er også undertiden gift i luften af kulde, varme, fugt eller tørke.

Derfor skal man iagttage, om menneskets konstitution er i overensstemmelse med den gift, som er i luften; disse mennesker vil hurtigt blive smittet med pest..."

TEKST 6

Schmid: Pestbog

Udgivet 1553 i Skåne, 1557 i København i en udvidet udgave. Henrik Schmid blev født i Malmø, Universitetsstudier i Rostock 1514 og senere i Wittenberg. Sammenligner man denne kilde med den foregående vil man finde en del sammenfald – man skrev lystigt af efter hinanden. Men også forskellige opfattelser.

(Uddrag her fra "Pest over Europa" ved A.-E. Brade, Medicinsk historisk Museums Skrifter, 1999.

Fortalen

"Kære Claus (Claus Urne, provst i Lund), min særlig gode ven. I ved godt, at ifølge Den Hellige Skrift, særlig i 2. Mosebog 5. og 6. kapitel, 3. Mosebog 26. kapitel, 4. Mosebog 28. kapitel samt i Kongernes Bog 8. kapitel er pest en særlig Guds straf og vrede, hvormed Han straffer dem, som foragter Ham og Hans hellige ord, og som med ugudelighed og grove synder fortørner Ham. Og fordi, det er en særlig Guds straf, fordrives den på to måder. For det første, at man helt hengiver sig til Gud, bekender og angre sine synder, dog ikke som Kain, Judas og andre har gjort. Man skal derimod forlade sig på Guds nåde og miskundhed, så Han vil være os nådig og barmhjertig for Hans elskede søns Jesu Kristi skyld, vor Frelser og Talsmand hos Gud. For det andet skal man lægge alt i Guds hånd og bruge de midler, som Han har skabt til lægedom. Og når vi handler sådan, går det godt for os efter den evige Guds forsyn og vilje.

Kære Claus, min særlig gode ven. Før jeg går videre med min bog, vil jeg beskrive, hvad pest er, således som lægerne beskriver den. Pest er en kold sygdom, som kommer af ondt, forgiftet vejr og lugt. Menneskets natur og blod forgiftes heraf, og når mennesket indånder den onde, forgiftede lugt, går den til hjertet, som bliver forgiftet og befængt. Når et menneske er smittet, da smitter det derefter det andet.

Kære Claus, min særlig gode ven. Hvorledes det ene smittede menneske smitter det andet, og hvorledes de smittede skal forholde sig, dersom man

vil undgå død og pest, beskriver doktor Morten Luther særlig godt. Hans råd og lærdomme er meget nyttige, og derfor vil jeg indføje dem her og bruge dem i fortalen til min bog om pest

Doktor Morten Luthers råd om pest.

Nogle forsynder sig meget, er dristige og sætter Gud på prøve ved at lade stå til og foragte det, som skulle hjælpe dem mod døden, pesten eller anden sygdom, nemlig: urter og lægedom. De vil ikke bruge dem og undgår hverken steder eller personer, som er smittede og befængte med pest, men drikker, spiser og fester med dem, hvorved de vil bevise, at de er frimodige, dristige og uforfædede. De siger: Det er Guds straf, og vil Han bevare mig for pest, gør Han det uden alle urter og lægedom.

Dette er ikke at adlyde og tro på Gud, men at friste og prøve Ham. Thi Gud har skabt lægedom og givet os fornuft til at forstå vort legeme og dermed bevare det rask og ved godt helbred og leve så længe, Gud vil. Den, som ikke bruger det, som må og kan bruges uden at skade og forsømme sin næste, bortkaster selv sit liv og må passe godt på, at han ikke for Gud skønnes at være sin egen morder ...

Om pestens årsag og begyndelse

Hvad pest er, og hvorledes den beskrives af lægerne er sagt ovenfor. Nu vil jeg tale om pestens to årsager. Den første er, således som alle naturvidenskabelige mestre siger, nogle særlige stjerners indflydelse, som forgifter vandet, jorden og lugten, hvilket også almindeligvis sker, når solen og månen formørkes, og når de øverste planeter: Saturn, Jupiter og Mars kommer sammen i Jomfruens eller Tvillingernes tegn.

Den anden årsag er ond damp og røg, som blandes med den lugt, der kommer op af jorden fra huller, grave og steder, hvor forgiftede dyr ligger, eller hvor døde mennesker ligger ubegravede hen. Men den kan også komme fra steder, hvor de begravede ligger. Derfor skulle man uden for hver købstad have særlige steder, hvor man kunne begrave døde mennesker, og hvor solen og lugten kunne fortære denne onde damp uden skade for menneskene. Sådanne steder havde jøderne i Det gamle Testamente. Ja. I Tyskland og Frankrig findes endnu mange sådanne steder. Vor nådige Herre Kongelig Majestæt har herom ladet udgå et almindeligt bud og befaling, at for hver købstad her i riget skulle der udvælges og tilskikkes et sted, hvor døde mennesker kunne begraves.

Lugten forgiftes også af det vand, hvori der ligger døde husdyr, hør, hamp og andre sådanne ting, som giver ond lugt fra sig. Fiskene i et sådant vand forgives, hvilket også sker med kreaturer, som drikker deraf. Lugten forgiftes også af fule (ulækre/beskidte) rendestene, døde hunde, katte, svin, høns og rotter, af svinemøg og af menneskenes møg, som ligger på gaderne og i stræderne. Øvrigheden burde give agt herpå og have tilsyn med, at sådan urenhed ikke blev lagt på gaderne og i stræderne. Det var påbudt Israels børn, at de skulle grave et hul i jorden, når de skulle forrette deres nødtørft, hvorefter de skulle tildække hullet.

Lægen Hippokrates siger, at menneskenes og alle dyrs liv afhænger af tre ting, som er: mad, drikke og lugten, men lugten er den allervigtigste årsag til, at vi forvandles, thi den indåndes gennem lungen til leverens brønd, som er hjertet, hvorfra alle legemets levende

ånder opretholdes. Indåndes den som ren og ubesmittet, da spredes den således til alle de andre lemmer. Men er den uren, besmittet og fordærlig, da bliver hjertet og alle legemets ånder forgiftet, besmittet og urene. Alle læger er enige om, at den største og hyppigste årsag til denne sygdom er ond lugt, der ved sin natur er hjertets uven og fjende. Derfor skal man, dersom det er muligt, straks flygte fra det sted, hvor der er ond, forgiftet pestlugt og hen til et sted, hvor der er god og ren lugt, og hvor pesten ikke har regeret i det sidste halve år. Man skal heller ikke komme for hurtigt tilbage til det sted, hvorfra man flygtede..."

TEKST 7

Kongelig befaling

1562: Kongelig befaling fra Frederik II om renovation omskrevet til nudansk. Her fra www.scholiast.org/history/pesten-i-danmark

"Esrum den 28. april 1562

Til Borgmester, rådmænd og byfoged i København,

Frederik II. Vore bedste hilsner. Det er kommet til vores kendskab, hvordan der landet over er døde mange svin og andet kvæg, både i købstæderne og landsbyerne. Og disse mange døde stykker kvæg er ikke straks blevet transporteret ud af byen og fjernet fra det øvrige kvæg. For at der ikke denne sommer, når temperaturerne begynder at stige, skal komme pestilens og anden lignende farlig sygdom af en sådan forgiftet stank og lugt blandt vore undersåtter, og for at ikke yderligere kvæg skal forgiftes og dø på grund af en sådan for-

sømmelse, så har vi affattet en skrivelse herom og sendt den til alle købstæder i vort land Sjælland. Brevet er sendt til vore lensmænd sammesteds, således at de på vores vegne skal lade oplæse og lade forkynde det på alle herredstingene i deres len....

Desuden erfarer Vi, hvorledes der findes møg og urenlighed i købstaden København både på gader og stræder, desuden ved voldene og lige udenfor portene. Herefter skal denne form for urenlighed ikke findes. Vi skal sørge for at have opsyn med forholdene og I skal påminde jeres medborgere om, at man hver syvende dag skal lade den slags affald køre langt udenfor byen. Den, som ikke besørger dette, skal betale bøde til Os og til byen.... Og Vores foged samme sted skal have fuldmagt til på Vore vegne at pante dén, som forsømmer renovation. Og han skal have 8 Sk for sit arbejde. Alle skal rette sig efter dette – jeg tillader det ikke.

Underskrevet Kongelig Majestæt Frederik II, Esrom".

TEKST 8

Johan Warwich, Om pest, en liden og nyttig undervisning i hvorledes man skal beskytte og helbrede sig selv, 1577

Warwich var "doktor i lægekunsten og provensialmedicus i Skåne".

(Uddrag her fra "Pest over Europa" ved A.-E. Brade, Medicinsk historisk Museums Skrifter, 1999).

"Onde og gode tegn for dem, som har pest.

Onde tegn:

1. Når den syge i begyndelsen føler stor kulde, så han ikke let kan blive varm og derefter føler en ulidelig hede.
2. Når det yderste af næsen, hænder og fødder bliver iskolde, øjne og kinder falder ind.
3. Når der fremkommer røde, brune og blå pletter på brystet, armene og benene.
4. Når svagheden i begyndelsen bliver så svær, at den syge mister al lyst til mad og drikke eller intet kan beholde i sig.
5. Når man anden eller tredje gang kaster det indtagne lægemiddel op, og heller ikke kan svede.
6. Når byldeerne bliver hvide eller straks slår ind igen eller bliver helt blyfarvet sorte og ikke forandres til nogen materie, eller giver sig til kende indvortes som en forbrændt svamp.
7. Når fornuften mindskes, og den syge bruger underlige og ubesindige ord, vandrer meget, stirrer meget med øjnene og opfører sig underligt.
8. Når den syge har hastig stinkende afføring eller ingen afføring.
9. Når vandet er rødt eller brunsort – bliver også for gult og klart.

Gode tegn:

1. Når den syge straks efter kulden kommer til varme, så at han kan svede af sig selv, uden det er den kolde døds sved.
2. Når pesten snart slår ud, og en eller flere bylder bryder frem, bliver modne og falder af.
3. Når den syge beholder naturlig smag for og lyst til mad.
4. Når lægemidlerne bliver i patienten og udretter det, de har at gøre.
5. Når den syge uden synderlig umage forbliver ved god sans og fornuft.
6. Når patienten kan have sin naturlige

langt bedre oplyste engelske forhold. En særlig kilde til landgildens udvikling udgør jordpriserne. Med rette mente C.A. Christensen, at de måtte afspejle det afkast, godsejerne fik eller kunne forvente at få af jorden. På det grundlag konkluderede han, at landgildfaldet måtte være sket allerede i 1330'erne og 40'erne, altså før den sorte død. Et nærmere studium af tidens renteniveau ved investering af kapital i jord (især pantsættelser) viser imidlertid, at renten steg stærkt efter 1330 ... og at jordpriserne følgelig faldt. Renteniveau og jordpriser sammenholdt skete landgildfaldet først efter 1360.

Selvom landgildfaldet varierede fra sted til sted og i hvert fald på Sjælland var en langvarig affære, er konklusionen, at intet tyder på, at det begyndte før 1360'erne, og at det store, afgørende fald var gennemført allersnarest ved begyndelsen af det 15. århundrede. Landgildfaldet var en effekt af det befolkningsfald, som pestepidemierne forårsagede".

TEKST 22

Når pesten ændrer verden

Henrik Jensen, historiker: Når Pesten ændrer verden, Politiken 19.7.1987

"Den sorte Død blev et grundskud for en række institutioner og værdier, som middelaldermenneskets tilværelse havde været muret sammen af gennem århundreder: familie, slægt, fællesskaber af forskellig art, og – ikke mindst – kirken. Ikke sådan at forstå, at disse institutioner og det verdensbillede de dannede, sank i grus fra den ene dag til den

anden. Langtfra som bekendt. Men der blev for alvor sat spørgsmålstegn ved deres eviggyldighed og deres anvendelighed for det enkelte menneske. Et spørgsmålstegn, der efterhånden skulle vokse sig større.

Som katastrofe betragtet er pesten af en ganske anden karakter end fx jordskælv, hungersnød, oversvømmelse og krig. Over for dem kan mennesket stå samlet – pesten splitter dem ad. Selvom de ikke nøjagtig vidste, hvordan pesten var smitsom, så var det helt klart for dem, at smitten – med Boccaccio – 'sprang som ild' fra den syge til den raske. Derfor ramte pesten lige ind i de mest grundlæggende samfundsforhold, og angsten for den ødelagde selv de snævraste relationer mellem mand og kone, forældre og børn..

Den enkelte blev nu opmærksom på, at hans overlevelse nu pludselig ikke længere afhang af andre end ham selv – her kunne hverken familie, venner eller præst hjælpe. Tværtimod: de bragte døden til ham, kun ved at holde afstand havde han måske en chance. På tværs af alt, hvad han havde lært af livet hidtil, dirigerede hans livsdrift, hans trang til at overleve, ham nu til at lade være med at tage sig af sine nærmeste, når de blev syge, til at lade være med at begrave dem, når de døde. Resultatet af sådanne pligtforsømmelser hos de overlevende var ofte skyldfølelse og følelse af moralsk forfald og meningsløshed. Lutter følelser, som styrker følelse af isolation.

Det er ikke en erfaring, som man ryster af sig sådan uden videre, den går dybt, helt ned i de umiddelbare reaktioner, det ubevidste – det, som ofte styrer mennesker på tværs af deres bedre intentioner. Og den blev liggende i sindet som en dobbelthed: på den ene side

som en tilskyndelse til at gøre det, der var bedst for én selv, og på den anden side som en ubehagelig skyldfølelse over netop det...

Både i det store og lille perspektiv havde pesten slået den gamle orden i stykker – i de overlevendes hoveder, såvel som i den ydre verden – og nu dannedes langsomt en ny orden på et andet grundlag. Brikkerne blev stillet tilbage på skakbrættet, men stod nu ikke helt som før – spillet hed nu renæssance, reformation, kapitalisme. Verden var ved en grandios tilfældighed – for hvem tør vel kalde pesten andet? – blevet sporet ind på en ny udviklingslinje, som meget klarere end tidligere havde mennesket, det enkelte individ, som centrum. Spejlende sig i Dødens øjne havde mennesket i sin dødsangst og ensomhed opdaget – sig selv. I de næste århundreder skulle denne opdagelse manifestere sig som et nyt evangelium”.

TEKST 23

Hvorfor forsvandt pesten?

Peter Christensen, lektor, Københavns Universitet.

Fra: www.emu.dk/gym/fag/hi/noter/pesten.htm

”Bestræbelserne på at identificere gådefulde fortidige sygdomme med sygdomme, lægevidenskaben kender i dag, har til formål at give en bedre viden om de fortidige sygdommes etiologi, end den vi normalt finder i kilderne, hvis ophavsmænd ikke kendte til mikroorganismer og bakteriologi. At slutte fra kendte, nutidige forhold til mindre

kendte i fortiden, er en legitim fremgangsmåde, som historikere rutinemæssigt benytter sig af. Man skal bare være opmærksom på, at tilbageslutninger metodisk set ikke er uproblematisk. I den konventionelle identifikation af 2. pandemis *pestilentia* og *pestis* (de betegnelser, der hyppigst blev anvendt i fortiden) med moderne byldepest lægges der således vægt på visse, indiskutable symptomligheder (*bubones* og *tumores*), det akutte forløb og den høje letalitet (mellem 65 og 90 % af de smittede personer døde). Men så hører ligheden også op. Der er iøjnefaldende forskelle m.h.t. smittespredning og dødelighed:

Den Sorte Død bredte sig i Europa med en fart af 2-8 km *om dagen*. I Osmanderiget bredte pesten sig i det 18. årh. med mellem 200 og 600 km *om året*. I Sydafrika bredte byldepesten sig, trods eksistensen af et ret udviklet jernbanesystem, kun med en fart af 18-20 km *om året*.

I Sydafrika dræbte byldepesten kun 1505 personer i hele perioden fra 1899 til 1926. Et veldokumenteret udbrud i Øvre Egypten i 1911-12 resulterede i en samlet dødelighed på 2%. Byldepesten i Indien, mellem 1896 og 1938, havde tilsyneladende et mere dramatisk forløb: den samlede dødelighed for perioden 1896-1914 anslås til 12.000.000. Det kan umiddelbart synes af meget, men malaria dræbte i samme periode omkring 20.000.000, og influenzaen i 1918-1919 dræbte mellem 12.000.000 og 15.000.000. Pestdødeligheden skal selvfølgelig ses i forhold til Indiens samlede befolkning, der ved århundredskiftet talte omkring 300.000.000. Den kumulative pestdødelighed frem til 1914 var altså 4%, mens den årlige gennemsnitlige dødelighed var så lav

som 0.2%. I det værste år, 1907, sneg dødeligheden sig op på 0,9 %. Tallene snyder lidt, fordi epidemien hovedsagelig ramte Nordindien. Her var Bombay med omkring 850.000 indbyggere et af de hårdtest ramte områder. Den gennemsnitlige pestdødelighed i Bombay var i perioden 0,9 %. I det værste år, 1903, døde omkring 20.000, hvilket giver en dødelighed på 2.5 %. Selv om dødeligheden enkelte steder nærmede sig de 10 % er det samlede billede af byldepesten klart: den kan m.a.o. ikke have været påfaldende smitsom. Og den smittede under ingen omstændigheder direkte fra menneske til menneske. Der meldtes som regel kun om et enkelt tilfælde per husstand, og der var ingen forhøjet smittefare for plejepersonalet i Indien.

Til sammenligning dræbte den Sorte Død i perioden 1347-51 30-40 % af Europas befolkning, og dødeligheden var mindst lige så høj i Levanten. Det er vanskeligt at danne sig overblik over de talrige mere eller mindre lokale udbrud, der fulgte frem til begyndelsen af det 18. årh., men det kunne se ud til, at udbruddene forblev hyppige igennem det 15. årh...

Som det ofte er blevet understreget, lå pestens demografiske betydning ikke så meget i de spektakulære katastrofer som i den kumulative virkning af regelmæssigt tilbagevendende udbrud. Under alle omstændigheder tåler byldepesten i Indien ingen sammenligning med dødeligheden under 2. pandemi.

Pesten i det 14. til 18. årh. var kort sagt langt mere smitsom end den moderne byldepest, hvilket alle samtidige kilder (med undtagelse af lægevidenskabelige skrifter) også understreger: sygdommen spredtes ved *contagio*, d.v.s.

enten direkte ved kontakt med de syge eller indirekte ved kontakt med de syges ejendele, først og fremmest klæder og sengetøj. Hvis først pesten var kommet ind i et hus, blev alle - eller næsten alle - inficeret. Og at tage sig af de pestsyge var livsfarligt. Beretningerne om familiemedlemmer, præster, sygeplejere, ligbærere, advokater o.a. der blev på deres poster, sørgede for de syge og så selv døde er så talrige, at det er overflødigt at give konkrete eksempler her.

Hertil kommer, at biologer har påpeget, at der efter alt at dømme slet ikke var rotter nok i Europa, især Europa nord for Alperne, til at sprede byldepest. Hvis Den Sorte Død virkelig var byldepest, må den i sammenligning med 3. pandemi have spredt sig gennem rottebefolkninger med usandsynlig stor hast. *R. rattus*, den sorte rotte, bevæger sig i følge moderne undersøgelser inden for en radius af 100 m fra sit levested, og man må formode, at en pebsyg rotte bevæger sig meget lidt. Den dokumenterede pestspredning under den Sorte Død må derfor som minimum have forudsat, at der i Europa i det 14. årh. eksisterede en stor, sammenhængende rottepopulation, også i det åbne land. Men *R. rattus* hører hjemme i troperne og subtropene. I Europa nord for Alperne kan den kun have været udbredt i relativt få og små menneskeskabte nicher, fx havnebyer. Og de har næppe været i stand til at forlade disse nicher og sprede pest over store områder. Rotteloppen *Xenopsylla cheopis*, der ifølge de indiske undersøgelser var langt den mest effektive vektor, trives lige som sin vært bedst i tropiske og subtropiske omgivelser. Den foretrækker temperaturer mellem 20° og 25° C og dør faktisk ved temperaturer under 7° C. De klimatiske forhold i

Europa har ikke været gunstige, ikke engang om sommeren eller indendøre.

På Island optrådte pesten (*plágan*) to gange: 1402 og 1494/95. Begge gange med kolossal dødelighed til følge. Men der er og var ikke rotter på Island.

Til støtte for rotte-loppe teorien anføres det ofte, at pesten i Europa var en udpræget sommersygdom. Vinterepidemier burde næsten per definition være udelukket. Men i England kulminerede den Sorte Død i foråret 1349, ikke om sommeren, og den spredtes iøvrigt gennem det øvrige Europa både vinter og sommer. Faktisk synes efteråret (august til oktober) at have været den almindelige pestårstid i Vesteuropa under den 2. pandemi - og epidemier i november-december var lige så hyppige som i juni-juli.

Der er blevet gjort flere forsøg på at forklare forskellene ved at postulere alternative smittemåder. Lungepesten, en næsten 100% dødelig infektion som smitter som dråbeinfektion direkte fra menneske til menneske, skulle fx have været almindelig under 2. pandemi. Den Sorte Død var ganske vist karakteriseret ved blodspytning, men ellers er der praktisk taget ingen kildemæssige belæg for påstanden. En anden hypotese siger, at menneskelopper, først og fremmest *pulex irritans*, også kan være effektive vektorer. Den kan forklare både menneske-til-menneske smitten og smitten fra de inficerede klæder, men nok mindre overbevisende vinterepidemierne (men her kan man så trække lungepesten ind). Den har derfor vundet en vis anerkendelse, og der refereres til den i den historiske faglitteratur. Biologer insisterer dog på, at menneskelopper ikke kan være effektive sprederne af *Yersinia pestis*...

En mere plausibel forklaring på forskellene mellem den Sorte Død og byldepesten er, at hvis *Y. pestis* eller en beslægtet bakterie virkelig var årsag til den Sorte Død, så er den siden muteret, men så er det ikke så relevant at sammenligne med moderne forhold.

Hvad den Sorte Død end var, så var den ikke identisk med moderne byldepest, og det samme gælder de efterfølgende udbrud under 2. pandemi - med mindre man da vil forkaste hele det overleverede materiale fra senmiddelalderen og Renæssancen, fordi man dengang ikke havde kendskab til moderne mikrobiologi eller den Indiske Pestkommissions resultater. Den retrospektive diagnose er vildledende, og sygdommens etiologi og karakteristika må derfor tage udgangspunkt i samtidige beskrivelser, selv om de tit er utilstrækkelige og præget af en mangel på viden om, hvad infektionssygdomme egentlig er. Så må vi erkende, at vi på nuværende tidspunkt heller ikke kan sige, hvordan sygdommen smittede. Til gengæld bliver diskussionen om karantæner og andre præventive foranstaltninger igen aktuel.

.....

Der fremføres som regel to argumenter imod hypotesen om karantæneforanstaltningernes effektivitet: det første tager udgangspunkt i den retrospektive diagnose. Hvis (bylde)pest spredes af rotter og rottelopper er karantæner af mennesker i sagens natur virkningsløs. Denne indvending falder bort, hvis det accepteres at pest i fortiden ikke var identisk med moderne byldepest. Det andet, mere tungtvejende argument er, at de europæiske stater uanset intentioner ikke praktisk var i stand til at håndhæve en effektiv karantæne over

for smuglere, flygtninge o.s.v...

Hypotesen støttes også af den kendsgerning, at pesten blev ved med at bryde hyppigt ud Nordafrika, Egypten og Levanten gennem hele det 18. årh. og begyndelsen af det 19. årh... I 1838 indførte den osmanniske sultan så europæiske forholdsregler, hvorefter sygdommen forsvandt i løbet af et par år...

Der kan næppe føres et egentlig bevis for at karantænen fik pesten til at forsvinde. Men historikere gør heller ikke i beviser.. derimod i plausibilitet. Pestens forsvinden var resultat af et komplekst sammenspil mellem biologiske, psykologiske, politiske og sociale variable, og jeg har ikke været rundt om dem allesammen. Sammenligningen mellem Europa og Levanten sandsynliggør dog, at karantæne og præventive foranstaltninger i det hele taget må have været udslagsgivende faktorer".

TEKST 24

Nyt syn på pesten

Brian P. McGuire: Den levende Middelalder, Gyldendal 2005

"Senmiddelalderens Europa var præget af kriser, men også af frugtbare kultur-møder. Alligevel er det næsten umuligt at gøre op med den dybt forankrede myte om, at det gik ned ad bakke for menneskeheden i 1300-tallets Europa. Vi er vant til at høre den ene skrækhistorie efter den anden om pest, krig og sociale oprør. I foråret 2003 barslede Danmarks radios TV2 med en serie om den sorte død, der fra ende til anden bekræftede den gamle forestilling om,

at pestens århundrede også var skueplads for kirkens åndelige bankerot. Det lykkedes tv-serien at beskrive nye forskningsresultater om pestens opståen og udbredelse, men fortolkningen af perioden som den mørke middelalder baserede sig på en forældet opfattelse af 1300-tallet som skrækkens århundrede.

Tilbage i 1979 udgav jeg, sammen med andre forskere... en bog der netop forsøgte at gøre op med en sådan form for primitiv og forenkende historiskrivning. Bogen fik titlen *Kulturblostring og samfundskrise i 1300-tallet*, og vores tese var den, at det er umuligt at studere dette århundrede på en seriøs måde uden at tage hensyn til det faktum, at 1300-tallet udover mange rædsler også gav grobund for kunstnerisk udfoldelse på et højt plan. Det var immervæk i denne periode, at eviggyldige værker som Dantes *Guddommelige komedie*, Chaucers *Canterburyfortællinger*, samt en ny litteratur om mysticisme så dagens lys... Men stereotypen om nedgang og forfald har bidt sig fast, blandt andet på grund af kulturhistorikeren Henrik Jensens velskrevne men misvisende fortolkning af perioden *Den sorte død og livet i senmiddelalderen*. ...

Henrik Jensen hævder, at den sorte død skabte en ny bevidsthed i Vesteuropa. Den høje dødelighed førte til voksende tvivl på Gud og kirken og lagde kimen til den moderne verden, hvor mennesker møder religiøse forklaringer med forbehold. En pestplaget befolkning følte, at Gud havde svigtet ved at lade så mange dø, og at den enkelte var overladt til sig selv!

Der var givetvis mennesker, der tolkede den store elendighed, der omgav dem under pesten, som tegn på, at Gud

var borte og kirken ubrugelig. Det står imidlertid ikke at læse i de skriftlige kilder, hvor det til gengæld er let at finde beskrivelser af, hvordan folk som hidtil henvendte sig til kirken for at søge beskyttelse og lindring mod de trusler og katastrofer, som ramte dem. Det fremgår ligeledes, at de overlevende satte deres lid til kirken som kilde til trøst og forklaring på det meningsløse, der var overgået dem.

Der er tale om en befolkning, som i midten af 1300-tallet oplevede sygdom og krig som en næsten hverdagsagtig foreteelse. Pesten var ganske vist værre end nogen af de andre plager, men de der overlevede pestens første udbrud var overbeviste om, at det var

Guds vilje, at de skulle klare sig frelst igennem. Der finder ikke et oprør sted mod kirkens autoritet. Tværtimod tyede 1300-tallets mennesker til overlevelsestrategier, som altid havde været anvendt i det, som man på den tid kaldte *Christianitas*, kristenheden. Bønner, ritualhandlinger, uddannelse og en dialog om de kristne idealers betydning blev taget i brug i forsøget på at komme videre. Når disse midler ikke slog til, opstod der tilsyneladende en form for kollektivt hukommelsestab, der betød, at de værste rædsler blev glemt eller gemt af vejen. Enhedskirken overvandt rystelserne og bevarede sin troværdighed ..."